

LIETUVOS TEISĖS UNIVERSITETAS

Tomas Rudzkis

**NUSIKALTIMAI KOMERCINIO DRAUDIMO SRITYJE
(KRIMINOLOGINĖ ANALIZĖ)**

Daktaro disertacijos santrauka

Socialiniai mokslai, teisė (01 S)

Vilnius, 2003

**Darbas parengtas 1998 – 2002 metais Lietuvos teisės universiteto Teisės fakulteto
Kriminologijos katedroje**

Doktorantūros teisė suteikta Lietuvos Respublikos Vyriausybės 1993 m. kovo 17 d. nutarimu Nr. 175, pratęsta Lietuvos Respublikos Vyriausybės 1998 m. balandžio 14 d. nutarimu Nr. 457.

Doktorantūros studijų komitetas:

Pirmininkė ir darbo vadovė:

habil. dr. **Jūratė Galinaitytė** (Lietuvos teisės universitetas, socialiniai mokslai, teisė, 01 S);

Nariai:

prof. habil. dr. **Viktoras Justickis** (Lietuvos teisės universitetas, socialiniai mokslai, teisė, 01 S);

prof. habil. dr. **Algis Šileika** (Darbo ir socialinių tyrimų institutas, socialiniai mokslai, ekonomika, 04S);

prof. dr. **Genovaitė Babachinaitė** (Lietuvos teisės universitetas, socialiniai mokslai, teisė, 01 S);

doc. dr. **Dangutė Ambrasienė** (Lietuvos teisės universitetas, socialiniai mokslai, teisė, 01 S).

Oponentai:

prof. habil. dr. **Arvydas Virgilijus Matulionis** (Socialinių tyrimų institutas, socialiniai mokslai, sociologija, 05 S);

doc. dr. **Algirdas Miškinis** (Lietuvos teisės universitetas, socialiniai mokslai, teisė, 01 S).

Disertacija bus ginama viešame doktorantūros komiteto posėdyje, kuris įvyks 2003 m. kovo 28 d. 10 val. Lietuvos teisės universiteto posėdžių salėje.

Adresas: Ateities g. 20, 2057 Vilnius, tel. 271 46 18, faks. 267 60 00.

Disertacijos santrauka išsiųsta 2003 m. vasario 27 d.

Su disertacija galima susipažinti Lietuvos nacionalinėje Martyno Mažvydo bibliotekoje (Gedimino pr. 51, Vilnius) ir Lietuvos teisės universiteto bibliotekoje (Ateities g. 20, Vilnius).

IVADAS

Temos aktualumas. Bet kokia veikla yra susijusi su didesne ar mažesne rizika, priklausoma nuo įvairių vidaus bei išorės veiksnių. Kai kurie šių veiksnių yra prognozuojami, numanomi ir daugiau ar mažiau valdomi veiklos subjektų. Kiti jų yra arba visiškai nenuspėjami, atsitiktiniai, arba nežinomas jų poveikio laikas bei trukmė. Todėl jie objektyviai nekontroliuojami. Siekiant panaikinti ar bent sušvelninti pastarųjų veiksnių neigiamą įtaką, išsaugant veiklos tęstinumą (užtikrinant reikiamą finansinę paramą), buvo sukurta komercinio draudimo sistema. Lietuvai atgavus nepriklausomybę, kuriama rinkos ekonomika sąlygojo poreikį kurti naujus ir tobulinti tradicinius ekonomikos valdymo instrumentus. Vienu jų tapo komercinis draudimas, kurio paskirtis – apsaugoti gyventojų, ūkio subjektų ir kitų asmenų turtinius interesus.

Komercinio draudimo reikšmė tiek kiekvienam asmeniui, tiek valstybės ekonomikai yra didelė. Šio draudimo veiklos apyvarta 1997 m. pasaulyje viršijo 2 trilijonus JAV dolerių¹. Komercinis draudimas ne tiek padeda išvengti rizikos sąlygotų negrįžtamų padarinių, kiek atkurti iki nelaimės buvusias pajamas ar kompensuoti nelaimės sukeltus nuostolius. Kai kuriais atvejais be komercinio draudimo apskritai būtų neįmanoma ūkinė ar kitokia veikla. Stabili komercinio draudimo sistema padeda augti ekonomikai, išsaugo kapitalą ir nacionalines pajamas, didina užimtumą. Ji užkerta kelią nelaimingiems atsitikimams, kitokiai rizikai, suaktyvina kapitalo rinką, papildoma valstybės biudžetą. Socialiniu požiūriu komercinį draudimą galima vertinti kaip žmonių gerbūvio ir atskirų socialinių sluoksnių turinės nelygybės mažinimo priemonę.

Komercinio draudimo santykiuose dalyvauja, jų veikiama yra nemaža visuomenės dalis. Su komerciniu draudimu susijusios problemos peržengia grynai komercinio draudimo rinkos rėmus, pasireiškdamos kitose srityse. Pavyzdžiui, kriminalinių struktūrų kontroliuojama draudimo įmonė ne tik anksčiau ar vėliau atsisakys vykdyti sutartinius įsipareigojimus, bet ir galimai slėps mokesčius, kartu finansuodama naujas nusikalstamas veikas. Tokios “draudiminės” veiklos pasekmės – padaryta materialinė žala draudėjams (nemokėtos draudimo išmokos, negrąžinta dalis draudimo įmokų nutraukus draudimo sutartis), valstybei (nuslėpti mokesčiai, turėtos sąnaudos tokios draudimo įmonės veiklos tyrimui), augantis nusikalstamumas. Tai stiprina socialinę įtampą valstybėje ir stabdo ekonominę plėtrą.

Dėl komercinio draudimo santykių specifikos (grindžiami šalių tarpusavio pasitikėjimu; nusikalstamas veikas ir jų rezultatus nesudėtinga išoriškai pateikti kaip visiškai legalius; tokių veikų išaiškinimo rizika yra minimali, atskleidus bausmės tikimybė yra labai maža; nusikalstamai veikę asmenys yra visuomenės toleruojami²), nusikaltimai komercinio draudimo srityje yra patrauklus neteisėto pasipelnymo būdas. Pavyzdžiui, ekspertų vertinimu, sukčiavimo požymių yra beveik 36

¹ The I.I.I. Insurance fact book 2000. New York: The Insurance Information Institute, 2000. P. 1.28.

² Draudimo apgavystė asmeniniuose draudimuose. Munich: Munich Re, 1994. P. 7.

procentuose visų transporto priemonių valdytojų civilinės atsakomybės sužalojus asmenį atvejų³. Dėl padaromos žalos šie nusikaltimai kelia didelį pavojų visuomenei: ne tik dėl nusikalstamų veikų, kuriomis kėsinama į komercinio draudimo santykius, bet ir dėl tokias veikas lydinių vagysčių, tyčinių svetimo turto sugadinimų, nužudymų ir kt. Šio pobūdžio nusikaltimais padaroma ir “moralinė” žala komercinio draudimo verslui, nes griaunamas komercinio draudimo veiklos pagrindas – draudimo įmonių ir jų klientų tarpusavio pasitikėjimas. Pastaruoju metu stebimi struktūriniai nusikalstamumo komercinio draudimo srityje pokyčiai: asmenys ne tik sukčiauja, siekdami susigrąžinti sumokėtas draudimo įmokas ar kompensuoti dėl franšizės patirtas išlaidas, neteisėtai didindami patirtos žalos dydį, bet komercinį draudimą naudoja ir pinigams plauti, ir versliškai pasipelninti draudimo įmonių sąskaita. Neretai tokiu būdu gautais pinigais finansuojama tolesnė nusikalstama veika. Atsižvelgiant į didėjantį komercinio draudimo rinkos indėlį į nacionalinę ekonomiką, šios srities kriminogeniškumas ima kelti realią grėsmę tiek valstybės ekonominiam saugumui, tiek teisėtvarakai.

Nusikaltimų komercinio draudimo srityje problemai nėra skirta išsamesnių studijų. Lietuvoje tik keletas mokslininkų yra fragmentiškai nagrinėję atskirus tiriamos problemos aspektus: Z. Sabinskas, D. Raškiniš ir Ž. Simanavičienė analizuoja neteisėto pasipelnymo komercinio draudimo srityje būdus, formuluoja komercinio draudimo apgaulės sampratą, nagrinėja jos rūšis, nusikalstamų veikų atskirose komercinio draudimo rūšyse paplitimą. Lietuvoje buvo surengtos kelios konferencijos draudimo įmonių specialistams, kuriose diskutuota atskirais nagrinėjamos problemos klausimais. Monografinio pobūdžio mokslinių darbų, kompleksiskai nagrinėjančių aptariamą problemą, Lietuvoje iki šiol nėra.

Užsienio šalių akademinė visuomenė taip pat nėra skyrusi jai didesnio dėmesio. Išsamesnius teorinio pobūdžio nusikalstamumo komercinio draudimo srityje tyrimus yra paskelbę rusų mokslininkai N. Galagūza, V. Laričevs, D. Fedotkinas. Tačiau jų skelbti darbai nenagrinėja (arba nagrinėja tik paviršutiniškai) nusikalstamų veikų komercinio draudimo srityje latentškumo, šių nusikaltimų determinančių ir jų kompleksinės prevencijos problemų. V. Mitrochinas, A. Algazinas, T. Perova nagrinėja sukčiavimo komercinio draudimo srityje problemą, remdamiesi baudžiamųjų bylų analize vertina draudėjų sukčiavimų būdus ir paplitimą. Kitų užsienio valstybių mokslininkai labiau akcentuoja praktinius tiriamos problemos aspektus: analizuoja draudimo įmonių dėl nepagrįstų draudimo išmokų patiriamą žalą (R. Wrightas, M. Diegelis, N. Carrini, B. Michaelsonas, B. Köhleris, T. Baldockas), nagrinėja teisėsaugos institucijų veiklą tiriant šiuos nusikaltimus ir galimus jos efektyvumo didinimo būdus (B. Zalma), tiria visuomenės tolerancijos nusikaltimams komercinio draudimo srityje fenomeną ir įtaką šių nusikalstamų veikų paplitimui (M. Diegelis), atskleidžia nusikaltimus komercinio draudimo srityje darančių asmenų ypatumus (T. Baldockas).

³ Fraud and buildup in auto injury claims: pushing the limits of the auto insurance system. Wheaton: IRC, 1996. P. 1.

Tyrimo objektas yra santykiai, susiklostantys komercinio draudimo srityje ir jų teisinis reglamentavimas.

Šis tyrimas apima tik komercinio, t.y. gyvybės ir negyvybės, draudimo santykius. Valstybinio socialinio draudimo veikla nėra nagrinėjama.

Tyrimo dalykas yra nusikaltimai komercinio draudimo srityje, jų latentškumo tyrimo būdai, veiksniai, kriminalizuojantys komercinio draudimo sritį, šių nusikalstamų veikų prevencijos kryptys ir prevencijos priemonių kompleksas.

Tyrimo tikslas yra atliktų kriminologinių tyrimų pagrindu atskleisti nusikaltimų komercinio draudimo srityje ypatumus ir atsižvelgiant į veiksnių, kriminalizuojančių šią sritį, įtaką, numatyti nusikaltimų komercinio draudimo srityje prevencijos kryptis bei konkrečių prevencijos priemonių kompleksą.

Siekiant **tyrimo** tikslo, sprendžiami tokie **uždaviniai**:

- išnagrinėti komercinio draudimo raidą šiuolaikinėje Lietuvoje;
- atskleisti komercinio draudimo sampratą ir jo funkcijas, komercinio draudimo reikšmę ūkio plėtrai ir socialiniam stabilumui;
- atskleisti komercinio draudimo teisinio reglamentavimo specifiką;
- suformuluoti nusikaltimų komercinio draudimo srityje sampratą, išnagrinėti šių nusikalstamų veikų baudžiamąją-teisinę ir kriminologinę charakteristikas, parodyti jų tarpusavio sąsajas;
- sukurti nusikalstamų veikų komercinio draudimo srityje latentškumo tyrimo metodus;
- atskleisti veiksnius, kriminalizuojančius komercinio draudimo sritį, nustatyti neigiamus šios srities nusikaltimų socialinius padarinius;
- suformuluoti nusikaltimų komercinio draudimo srityje prevencijos sampratą, numatyti pagrindines prevencijos kryptis ir pasiūlyti šių nusikalstamų veikų prevencijos priemonių kompleksą.

Tyrimo šaltiniai. Tyrimo šaltiniais tapo Lietuvos Respublikos ir užsienio šalių įstatymai, tarptautiniai aktai, poįstatyminiai teisės aktai, baudžiamosios justicijos, Valstybinės draudimo priežiūros tarnybos prie Finansų ministerijos bei kitų institucijų, kaupiančių ir skelbiančių su draudimu susijusią statistiką, draudimo rinkos infrastruktūros veikla ir duomenys, įvairių valstybių teisinė ir praktinė veiklos patirtis, kriminologijos, baudžiamosios teisės, ekonomikos, valdymo, informatikos, psichologijos, statistikos mokslų literatūra.

Disertaciniame darbe panaudota ir autoriaus praktinė darbo komercinio draudimo rinkoje patirtis bei žinios, įgytos bendraujant su šios srities Lietuvos ir užsienio šalių ekspertais bei mokslininkais konferencijų ir kitokio pobūdžio susitikimų metu.

Tyrimo metodai: mokslinės literatūros analizė ir apibendrinimas, loginė ir lyginamoji analizė, teisės aktų analizė, statistinių duomenų analizė, dedukcija, indukcija, sintezė ir kiti metodai.

Mokslinės darbo naujovės. Šiame darbe pirmą kartą Lietuvoje:

- išnagrinėtas komercinio draudimo institutas kaip nusikalstamų kėsinių objektas;
- suformuluota nusikaltimo komercinio draudimo srityje samprata ir apibrėžtos nusikalstamos veikos šioje srityje;
- pateiktos šių nusikalstamų veikų baudžiamoji-teisinė ir kriminologinė charakteristikos, parodyti jų tarpusavio ryšiai;
- atskleisti pagrindiniai veiksniai, kriminalizuojantys komercinio draudimo sritį, nustatyti neigiami šios srities nusikaltimų socialiniai padariniai;
- sukurti specifiniai metodai nusikaltimų komercinio draudimo srityje latentškumui tirti;
- suformuluota nusikaltimų komercinio draudimo srityje prevencijos samprata, nustatytos pagrindinės prevencijos kryptys ir pasiūlytas šių nusikalstamų veikų prevencijos priemonių kompleksas.

Praktinė darbo reikšmė yra ta, kad išanalizavus ir apibendrinus įvairių šalių nusikaltimų komercinio draudimo srityje tyrimo ir prevencinės veiklos praktiką bei atitinkamą literatūrą, numatytos prevencinio darbo gairės valstybės mastu, apibrėžtas jų įgyvendinimo nuoseklumas bei atsakingi subjektai. Šių prevencinių nuostatų įgyvendinimas leistų ne tik labiau apsaugoti komercinio draudimo santykių subjektų teisėtus interesus, bet ir užkardinti kitas nusikalstamas veikas (ypač organizuoto pobūdžio), nutraukiant nusikalstamų darinių veiklos nelegalų finansavimą draudimo įmonių sąskaita. Tai leistų draudimo rinkai tapti prieinamesne komercinio draudimo paslaugų vartotojams, kartu labiau tenkinant pastarųjų saugumo poreikius.

Darbe pateikti nusikaltimų komercinio draudimo srityje latentškumo tyrimo metodai gali būti naudojami, siekiant praktiškai nustatyti šių nusikalstamų veikų (ar tik tam tikrų jų rūšių) paplitimą, įvertinti padaromą žalą. Be to, jie gali būti analitiniu įrankiu prevencinės veiklos rezultatams vertinti.

Tyrimo metu gauti rezultatai gali būti panaudoti tolesniems šios srities tyrimams, taip pat dėstant draudimo teisę, atskirų nusikaltimų rūšių kriminologinę charakteristiką teisės specialybės studentams, keliant teisėsaugos institucijų praktinių darbuotojų kvalifikaciją ir pan.

Tyrimo rezultatų aprobavimas. Darbas apsvarstytas Lietuvos teisės universiteto Teisės fakulteto Kriminologijos katedroje. Tarpiniai darbo rezultatai aprobuoti 2000 m. spalio 10 d. Lietuvos teisės universitete vykusioje mokslinėje – praktinėje konferencijoje “Nusikalstamumas, jo prevencija ir socialiniai pokyčiai”. Disertacijos tema skelbti du moksliniai straipsniai prestižiniame leidinyje.

Darbo struktūra. Darbą sudaro įvadas, trys dalys, išvados ir siūlymai. Darbo pabaigoje pateikiami literatūros, autoriaus publikuotų mokslinių darbų sąrašai bei priedas.

Pirmąją darbo dalį “**Komercinis draudimas ir jo raida Lietuvoje**” sudaro du skyriai. Pirmajame skyriuje “**Komercinio draudimo samprata, jo reikšmė ūkio plėtrai ir socialiniam**

stabilumui bei draudimo raidos šiuolaikinėje Lietuvoje ypatumai” glaustai nagrinėjamos įvairios komercinio draudimo prigimties aiškinimo koncepcijos bei užsienio ir Lietuvos autorių suformuluotos komercinio draudimo sampratos. Šios analizės pagrindu išskiriami pagrindiniai draudimą apibūdinantys požymiai bei pateikiamas autoriaus suformuluotas **komercinio draudimo** apibrėžimas: *visuma ypatingų uždaru perpasskirstymo teisinių santykių tarp jų dalyvių, iš piniginių įnašų formuojant tikslinį draudimo fondą, skirtą galimam nuostoliui atlyginti ar kompensacijai išmokėti.*

Komercinio draudimo esmė atskleidžiama per jo funkcijas. Detaliau nagrinėtos rizikos, prevencinė, taupymo bei kontrolinė funkcijos. Jų turinys apsprendžia ir draudimo reikšmę ūkio plėtrai: suaktyvinamas verslas, užtikrinamas jo tęstinumas, kadangi dalis veiklos rizikos perkeliama draudimo įmonėms; į finansų rinką nuolat investuojamos draudimo įmonių lėšos. Be to, eliminavus poreikį valstybės biudžete numatyti galimas išlaidas nelaimių atvejais, ūkio subjektai išvengia mokesčių naštos didėjimo; auga gyventojų užimtumas; užkertamas kelias galimoms rizikoms. Komercinis draudimas palaiko socialinį stabilumą valstybėje, padėdamas išvengti galimos socialinės įtampos didelės nelaimės atveju, minimizuodamas jos sukeltus padarinius. Kita vertus, tenkindamas žmonių saugumo poreikį, atkurdamas iki nelaimės buvusias pajamas ar kompensuodamas nelaimės sąlygotus nuostolius, draudimas tampa visuomenės gerbūvio gerinimo ir atskirų socialinių sluoksnių turtinės nelygybės mažinimo priemone.

Šiame skyriuje glaustai apžvelgiami komercinio draudimo raidos Lietuvoje (1990 – 2002 metai) ypatumai. 1990 m. Draudimo įstatymas⁴ padėjo pagrindus šiuolaikiniams draudimo teisiniams santykiams. Draudimo veiklos susiformavimas, konkurencija draudimo rinkoje nulėmė modernesnio jos reglamentavimo poreikį. 1996 m. priimtas naujos redakcijos Draudimo įstatymas⁵, numatęs papildomus reikalavimus draudimo įmonių patikimumui bei, siekdamas užtikrinti visų su draudimo sistema susijusių asmenų teisių ir interesų apsaugą, suteikęs plačius įgaliojimus Valstybinės draudimo priežiūros tarnybai prie Finansų ministerijos. Tai padarė teigiamą įtaką draudimo industrijai. 1999 – 2001 m. draudimo rinkoje apibūdinanti kaip sąstingio laikotarpis, nulemtas bendro valstybės ekonomikos nuosmukio, todėl šios rinkos augimas vidutiniškai siekė tik po 3,04 proc. per metus. Nuo 2002 m. pradžios išsigaliojęs imperatyvus reikalavimas kiekvienam šalies vairuotojui apsidrausti civilinę atsakomybę, taip pat atsigaunanti Lietuvos ekonomika, gyvybės draudimo paslaugų vartotojams palankesnis norminis mokesčių reglamentavimas bei išaugusi gyventojų perkamoji galia lėmė susidomėjimą draudimo paslaugomis ir kartu sudarė sąlygas draudimo rinkai atsigausti.

Antrajame skyriuje “**Komercinio draudimo teisinis reglamentavimas**” nagrinėjami komercinio draudimo teisiniai pagrindai: analizuojami draudimo veiklą Lietuvoje ir Europos

⁴ Lietuvos Respublikos draudimo įstatymas // Valstybės žinios. 1990, Nr. 28.

⁵ Lietuvos Respublikos draudimo įstatymas // Valstybės žinios. 1996, Nr. 68.

Sajungoje reglamentuojantys įstatymai bei kiti norminiai aktai. Siekiant atskleisti komercinio draudimo sistemos veikimo principus, jos sudedamųjų dalių tarpusavio ryšius, detaliau nagrinėjamas draudimo įmonių bei draudimo tarpininkų teisinis statusas, draudimo sutarties šalių teisinė padėtis bei priežiūros veikla. Atskleidžiama norminio reglamentavimo specifika, daranti įtaką nusikaltimų komercinio draudimo srityje paplitimui, dinamikai bei struktūrai.

Antrąją darbo dalį **“Nusikaltimai komercinio draudimo srityje”** sudaro du skyriai. Išanalizavus bei kritiškai įvertinus užsienio šalių literatūroje pateikiamus veikų priskyrimo nusikaltimų komercinio draudimo srityje grupei kriterijus (autorius neaptiko Lietuvoje skelbtų publikacijų šia tema), siūloma **nusikaltimams komercinio draudimo srityje** priskirti *tyčines nusikalstamas veikas, padaromas dėl savanaudiškų paskatų, kuriomis kėsinamasi į draudimo santykius, pažeidžiant normalų draudimo sistemos funkcionavimą, trukdant įgyvendinti draudimo funkcijas, pakertant pasitikėjimą draudimo institutu bei padarant žalą visiems draudimo santykių dalyviams.*

Pirmajame antrosios dalies skyriuje **“Nusikaltimų komercinio draudimo srityje baudžiamoji-teisinė charakteristika”** apibūdinamos nusikalstamos veikos komercinio draudimo srityje, pateikiama detalesnė sukčiavimo, kaip labiausiai paplitusio nusikaltimo šioje srityje, baudžiamoji-teisinė charakteristika.

Antrajame skyriuje **“Nusikaltimų komercinio draudimo srityje kriminologinė charakteristika”** analizuojami nusikalstamumo komercinio draudimo srityje rodikliai, vertinama juo padaryta žala. Atskleidus nusikalstamų veikų komercinio draudimo srityje latentškumą, pateikiama jo tyrimo metodika. Autoriaus siūlomi trys metodai leidžia gauti aptariamų veikų latentškumo įverčius. Dalis skyriaus skirta nusikaltimų komercinio draudimo srityje kriminologinei klasifikacijai. Nusikalstamos veikos šioje srityje grupuojamos pagal jų subjektus, nukentėjusius asmenis, padarymo būdus, laiką ir ypatybes skirtingose draudimo rūšyse bei pavojingumą. Nagrinėjami nusikaltimus komercinio draudimo srityje padariusių asmenų ypatumai, pateikiama jų tipologija. Nemažai dėmesio skiriama komercinio draudimo sritį kriminalizuojančių veiksmų analizei.

Trečioji darbo dalis **“Nusikaltimų komercinio draudimo srityje prevencija”** skirta nusikaltimų komercinio draudimo srityje prevencijos sistemai. Matematiškai pagrindžiamas nusikalstamų veikų šioje srityje neišvengiamumas, konstatuojama, kad šimtu procentų visų nusikaltimų komercinio draudimo srityje atskleisti neįmanoma. Nagrinėjama aptariamų nusikalstamų veikų prevencijos samprata ir jos turinys, **nusikaltimų komercinio draudimo srityje prevencija** apibrėžiama kaip *veikla, kuria siekiama išsiaiškinti ir šalinti (neutralizuoti) veiksmus, sąlygojančius nusikaltimus komercinio draudimo srityje, taip pat užkardinti šiuos nusikaltimus, t.y. neleisti padaryti ar pakartoti nusikalstamas veikas komercinio draudimo srityje bei atitinkamai paveikti asmenis, linkusius daryti nusikaltimus šioje srityje.* Kadangi Lietuvoje nėra specialių

valstybinių programų, skirtų nusikaltimų draudimo srityje prevencijai (kaip nėra ir akademinės visuomenės dėmesio nagrinėjamai problematikai), autorius, siekdamas nustatyti, kokią iniciatyvą šioje srityje rodo draudimo įmonės, atliko du tyrimus. Gauti tyrimų rezultatai parodė, kad nusikaltimai draudimo srityje yra gana paplitę (pavyzdžiui, kas aštuntas draudimo įmonei pateikęs pretenziją asmuo siekia neteisėtai pasipelnyti jos sąskaita), o draudimo įmonės neskiria pakankamai pastangų šiems nusikaltimams atskleisti (ekspertų įvertinta patenkinamai) ir užkardinti (ekspertų įvertinta silpnai). Darbe pateikiamos aptariamų nusikalstamų veikų prevencijos kryptys: pagal komercinio draudimo sistemos dalyvių interesus, prevencinių priemonių taikymo visuotinumą ir įgyvendinimo laike galimybes. Nagrinėjami nusikaltimų komercinio draudimo srityje prevencijos organizavimo Lietuvoje klausimai bei siūlomos jos tobulinimo kryptys. *Pirma*, skatinti visuomenės švietimą tiriamos problemos klausimais. *Antra*, tobulinti norminius aktus, skirtus nusikaltimų komercinio draudimo srityje tyrimo ir prevencinės veiklos reglamentavimui. *Trečia*, plačiau panaudoti informacines technologijas komercinio draudimo srityje. *Ketvirta*, tobulinti nusikaltimų komercinio draudimo srityje tyrimui ir prevencinei veiklai skirtas struktūrines-organizacines priemones. Šioje darbo dalyje įvardijami nusikaltimų komercinio draudimo srityje prevencinės veiklos subjektai ir analizuojamos prevencinių priemonių makro (valstybė) ir mikro (draudimo įmonės ir jų klientai) lygiu taikymo galimybės, atsižvelgiant į jų realizavimo pradžios tikslingumą laike.

IŠVADOS IR SIŪLYMAI

1. Darbe atlikta komercinio draudimo raidos šiuolaikinėje Lietuvoje analizė leidžia išskirti tokius draudimo rinkos būklės požymius: stabilų finansinių rodiklių augimą; siūlomų draudimo paslaugų asortimento plėtojimą; draudimo įmonių stambėjimą (prisijungiant kitas draudimo įmones, didinant savo finansinius pajėgumus); draudimo įmonių investicinio aktyvumo augimą; užsienio šalių akcinio kapitalo dominavimą draudimo įmonėse; integraciją į Europos finansų rinkas.

2. Komercinio draudimo sąvoka apibrėžiama labai įvairiai. Priklausomai nuo taikymo paskirties, tikslų, konteksto įvairūs autoriai pabrėžia skirtingus draudimo požymius. Tokią sampratą įvairovę lėmė skirtingos komercinio draudimo prigimties aiškinimo koncepcijos. Palyginamoji pateiktų sampratų analizė leido išskirti esminius draudimo požymius ir komercinį draudimą apibrėžti kaip visumą ypatingų uždarų perpaskirstymo santykių tarp jų dalyvių, iš piniginių įnašų formuojant tikslinį draudimo fondą, skirtą galimam nuostoliui atlyginti ar kompensacijai išmokėti.

3. Komercinis draudimas atlieka šias svarbias funkcijas: dėl nenumatytų, neigiamų reiškinių poveikio asmens patirtų nuostolių atlyginimą; valstybės konsoliduoto biudžeto lėšų taupymą (sumažina poreikį biudžeto išlaidoms, skirtoms patirtai žalai kompensuoti); laikinai esančių laisvomis lėšų investavimą į valstybės ekonomiką; prevencinių priemonių, skirtų tam tikrų įvykių pasekmėms užkardinti arba minimizuoti, realizavimą; gyventojų lėšų taupymą ir svarbiausių turtinių interesų apsaugą kaupiamojo gyvybės draudimo pagalba.

4. Su draudimu susiję santykiai neapsiriboja vien rizikos perpaskirstymu, rezervų kaupimu ir nuostolių atlyginimu. Komercinio draudimo sistema apima įvairesnius ekonominius, teisinius ir socialinius mechanizmus, vaidindami didesnę vaidmenį visuomenės gyvenime, nei įprasta manyti. Todėl su draudimu susijusios problemos peržengia grynai draudimo rinkos rėmus pasireiškdamos kitose srityse. Atitinkamai, nusikalstamumo komercinio draudimo srityje problema nėra vien tik draudimo rinkos subjektų „nuosavybė“, stiprinanti socialinę įtampą valstybėje bei stabdanti ekonominę plėtrą.

5. Istorinė lyginamoji analizė atskleidė, kad nusikalstamumas draudimo srityje yra istoriškai susiformavęs reiškinys. Nuo pačių komercinio draudimo užuomazgų nusikalstamos veikos buvo pastovus draudimo instituto palydovas. Šiuo metu nusikalstamumo draudimo srityje problema tiek pat aktuali, kiek ji buvo anksčiau. Šis neigiamas reiškinys plinta ir kinta kartu su komercinio draudimo rinka.

6. Apžvelgus literatūroje naudojamas sąvokas nusikaltimams draudimo srityje apibūdinti ir atskleidus jų trūkumus, disertaciniame darbe pateikta nusikaltimų komercinio draudimo srityje sąvoka. Jos apibrėžiamos kaip tyčinės nusikalstamos veikos, padaromos dėl savanaudiškų paskatų, kuriomis kėsiniama į draudimo santykius, pažeidžiant normalų draudimo sistemos funkcionavimą,

trukdant įgyvendinti draudimo funkcijas, pakertant pasitikėjimą draudimo institutu bei padarant žalą visiems draudimo santykių dalyviams.

7. Nusikaltimų (ypač – sukčiavimo) komercinio draudimo srityje natūralus ir ribinis latentiškumas yra didelis: registruoti nusikaltimai sudaro tik kelis procentus visų tokio pobūdžio nusikalstamų veikų. Tai sąlygoja šie veiksniai: nukentėjusiojo baimė neigiamai įvertinant savo paties veiksmus (savanaudiškumą, teisinį neišprusimą ar pan.); nenoras, kad apie nusikaltimą sužinotų visuomenė; nukentėjusysis nesijaučia apgautas, nes nusikaltėliai elgėsi profesionaliai; nepasitikėjimas teisėsaugos institucijomis ir kt.. Sukčiavimo ribinį latentiškumą lemia tam tikri sukčiavimo kvalifikavimo sunkumai. Tai pirmiausia susiję su poreikiu nustatyti, ar užvaldant svetimą turtą jau buvo susiformavusios savanaudiškos paskatos. Kadangi iškilusios abejonės traktuojamos kaltininko naudai, tokia veika kvalifikuojama kaip mažiau pavojinga (pavyzdžiui, kaip turtinės žalos padarymas apgaule arba piktnaudžiaujant pasitikėjimu) arba apskritai kaip civilinis deliktas.

8. Nusikaltimais komercinio draudimo srityje padaromus nuostolius dėl jų latentiškumo sunku tiksliai apskaičiuoti. Ekspertų vertinimu, neteisėtos (nepagrįstos) išmokos vidutiniškai sudaro apie 10 – 15 proc. visų draudimo įmokų. Reali nusikaltimų draudimo srityje “kaina” visuomenei gali siekti kelis kartus didesnes sumas, nei draudimo įmonių išmokamos sumos. Greta draudimo įmonių, draudėjo turtinių interesų apsauga rūpinasi ir valstybė, todėl draudėjų apgaulės atveju nukenčia ne tik draudimo įmonės, bet ir visuomenė. Vertinama, kad valstybės išlaidos policininkų, teismų, kitų su draudimu susijusių institucijų darbui apmokėti, socialinio draudimo išmokų forma atitinka mokamas draudimo išmokas, o gaisro atveju – viršija jas net 8 kartus.

9. Atlikus nusikalstamumo komercinio draudimo srityje paplitimo, dinamikos bei struktūros tyrimus, galima reziumuoti, kad:

- pagal kriminalizacijos tempus draudimo sritis sparčiai lenkia kitas ekonominės veiklos sritis. Draudimo veikla vis labiau tampa nusikaltėlių dėmesio objektu. Galima prognozuoti, kad draudiminių nusikaltimų lygis augs ir kriminaliniai interesai palaipsniui persikels iš bankininkystės ir vertybinių popierių rinkos į draudimo sektorių;
- nusikalstamumo draudimo srityje struktūra po truputį keičiasi – mažėja sukčiavimo ir auga turto pasisavinimo arba iššvaistymo, mokesčių vengimo atvejų skaičius. Tai liudija draudikų padaromų nusikaltimų lygio augimą;
- nusikalstamumui draudimo srityje būdinga padaroma didelė žala;
- draudimo sritis tampa organizuoto nusikalstamumo dėmesio objektu. Stebima organizuotų grupių, besispecializuojančių vykdyti draudiminiuosius nusikaltimus, skaičiaus augimo tendencija;
- nusikaltimai draudimo srityje dažnai įvykdomi pakartotinai. Tokiu būdu šis nusikalstamumas tampa viena iš kriminalinio verslo sričių.

10. Siekiant sukurti ir veiksmingai taikyti prevencines priemones, būtina išanalizuoti šį neigiamą reiškinių determinuojančius veiksniai. Komercinis draudimas yra viena iš ekonominės veiklos sričių, todėl bendros problemos, sąlygojančios ekonominius nusikaltimus, apsprendžia ir nusikalstamas veikas komercinio draudimo srityje. Jų tarpe vertėtų išskirti:

- buvusį iki rinkos ekonomikos reformų įgyvendinimo valstybės ekonomikos monopoliją. Dešimtmečiais besivysčiusi šešėlinė ekonomika suformavo specifinį verslininko tipą, iš anksto nusiteikusį kriminalinei veikai (mokesčių vengimas, konfliktų sprendimas nusikalstamais būdais ir t.t.). Tokiu būdu perėjimo į rinkos ekonomiką reformos buvo pradėtos ekonominėje sistemoje, jau turinčioje "genetinį" polinkį nusikalstamoms veikoms;
- turto privatizavimo bei ekonomikos liberalizavimo procesą, kuris dėl nepakankamos reglamentacijos tapo patrauklus neteisėto pasipelnymo siekusiems asmenims, tuo pačiu papildomai finansuodamas kriminalinį verslą;
- valstybės nesugebėjimą efektyviai apginti ūkinės veiklos subjektų ir spręsti tarp jų kilusių nesutarimų;
- visapusiško ekonominės veiklos norminio reglamentavimo trūkumą, turtinės nelygybės, nedarbo augimą bei socialiai vertingų orientyrų praradimą (moralės lygio smukimą);
- neatitinkančias veikų pavojingumo bausmes ir neefektyvią teisėsaugos institucijų veiklą.

Komercinio draudimo sritis pasižymi tam tikromis specifinėmis savybėmis, todėl galima išskirti veiksniai, kriminalizuojančius šią sritį:

- draudimo rinkoje kaupiamos reikšmingos lėšos;
- galimybė nusikalstamas veikas išoriškai pateikti kaip legalias;
- pagrindinių draudimo principų – pasitikėjimo ir sąžiningumo – panaudojimas nusikalstamais tikslais;
- draudimo įmonių siūlomų paslaugų specifika, duomenų patikimumo problema;
- konkurencijos draudimo rinkoje įtaka;
- žemas draudimo kultūros lygis;
- nepakankamai draudimo įmonių įvertintas nusikaltimų draudimo srityje mastas;
- nepakankamas teisėsaugos institucijų dėmesys nusikaltimams komercinio draudimo srityje;
- priemonių nusikaltimui komercinio draudimo srityje įvykdyti prieinamumas;
- komercinio draudimo santykių ilgalaikiškumas;
- galimybė nusikaltimu komercinio draudimo srityje pataisyti finansinę padėtį;
- visuomenės tolerancija nusikaltimams komercinio draudimo srityje;

11. Nusikaltimus komercinio draudimo srityje motyvų analizė leidžia teigti, kad šios nusikalstamos veikos paprastai padaromos iš godumo bei noro pasipelninti, kartais – dėl sunkios finansinės padėties, t.y. siekiant finansinės naudos. Dažnai sukčiaujama siekiant susigražinti sumokėtas įmokas, tokią veiką pateisinant kaltinimais draudimo įmonėms dėl “neteisingų” draudimo sąlygų, pernelyg didelių draudimo įmokų ir pan. Taip pat pasitaiko, kad sukčiavimo griebiasi ir draudėjai, neįrodę draudiminio įvykio buvimo ar kitaip nepagrindę savo pretenzijų draudimo įmonėms. Jie negali susitaikyti su, jų nuomone, draudimo įmonės nesąžiningumu, ir siekia atgauti pinigus net ir nusikalstamais būdais. Neretai neteisingai vertinama tai, kiek draudimo įmonės turi sumokėti draudimo išmokų bei pervertinamas draudimo įmonių veiklos pelningumas. Be to, daugelis draudimo įmones laiko “nuasmenintomis” ir nemano, kad jų sąskaita pagerinę savo finansinę padėtį daro draudimo įmonėms žalos: neva jie mokėjo draudimo įmokas, todėl teisinga yra susigražinti dalį sumokėtų pinigų. Pasitaiko atvejų, kad dėl draudimo įmonės darbuotojų neprofesionalumo arba draudėjų apgaulės sudaryta draudimo sutartis numato draudimo išmoką, viršijančią draudimo objekto vertę (pvz., transporto priemonės draudimo suma viršija jos rinkos vertę), o tai skatina draudėjus nusikalsti. Pasitaiko ir gana “egzotiškų” paskatų, pavyzdžiui, transporto priemonė “parduodama” draudimo įmonei dėl nenoro gaišti laiko ir eikvoti pinigus jai legaliai parduoti, remontuoti arba neišgalint turimą transporto priemonę išlaikyti ar mokėti už jos draudimą. Atkreiptinas dėmesys į tai, finansinė nauda ne visada yra pagrindinis motyvas. Kai kurie už sukčiavimą draudimo srityje nuteisti asmenys prisipažino, kad nusikalstamai veikė siekdamas nusikaltėlių pripažinimo. Taip pat pasitaiko, kad sukčiaujama siekiant nusišėpti padarytą nusikaltimą – pavyzdžiui, apdraustos transporto priemonės savininkas, sužalojęs pėstijį, paslepia transporto priemonę ir dėl “vagystės” kreipiasi į draudimo įmonę. Kai kurių teisininkų nuomone, privalomas draudimo pobūdis taip gali būti draudiminį nusikalstamumą skatinančiu veiksmu, kadangi daugelis žmonių nemėgsta, kai jiems nurodoma kaip elgtis ir kaltindami draudimo įmones “vertimu mokėti mokesčius” ir pasipelninti jų sąskaita, jie veikia nusikalstamai.

12. Remiantis nusikaltimų komercinio draudimo srityje klasifikavimo rezultatais, galima teigti, kad nusikalstamumo komercinio draudimo srityje subjektais laikytini draudimo (perdraudimo) įmonės, draudėjai (draudimo išmokos gavėjai) ir tretieji asmenys, nukentėjusiaisiais – paprastai draudimo santykių dalyviai, taip pat tretieji asmenys, valstybė. Beje, be turtinės žalos, nusikaltimais draudimo srityje padaroma ir “moralinės” žalos visam draudimo verslui, nes griauamas draudimo sistemos pagrindas – draudimo įmonių ir jų klientų abipusis pasitikėjimas. Nagrinėjant nusikalstamumo komercinio draudimo srityje formas, buvo išskirti du blokai: nusikalstamos draudikų ir nusikalstamos draudėjų veikos. Tretieji asmenys dažniausiai veikia kaip bendrininkai, todėl jų nusikalstamos veikos nagrinėjamos šių blokų rėmuose.

12.1. Galima išskirti šias draudikų nusikalstamų veikų formas:

- fiktyvių draudimo įmonių įkūrimas;

- draudimo veikla be licencijos ar pažeidžiant licencijavimo tvarką;
- draudimo įmonių veiklos organizavimas “piramidės” principu;
- dokumentų, antspaudų ir spaudų suklastojimas arba suklastotų šių daiktų gaminimas ir panaudojimas vykdant nusikalstamą draudimo veiklą;
- duomenų arba sąlygų, žinomai atimančių draudimo išmokos gavėjui galimybę gauti draudimo išmoką arba žymiai ją apsunkinančių, nurodymas draudimo sutartyje;
- reikalavimų draudimo įmonių mokumui pažeidimai;
- draudimo veiklos, neatitinkančios draudimo esmės ir tikslų, vykdymas;
- mokesčių ir kitų privalomų mokėjimų vengimas;
- tyčinis (fiktyvus) draudimo įmonės bankrotas, neteisėti veiksmai bankroto atveju.

12.2. Draudėjų nusikalstamų veikų formos tyrinėtos pagal jų realizavimą įvairiuose draudimo santykių etapuose ir skirtingas draudimo rūšis. Aptariamai nusikaltimai gali būti padaryti bet kuriame komercinio draudimo santykių etape: draudimo intereso susiformavimo, draudimo įmonės (draudiko) paieškos, draudimo rizikos vertinimo ir draudimo sutarties sudarymo, draudimo sutarties galiojimo, pranešimo apie draudiminį įvykį, žalos administravimo ir nuostolio įvertinimo, draudimo išmokos mokėjimo. Priklausomai nuo nusikaltimo padarymo būdo, nusikalstamos veikos realizuojamas arba atskiruose draudimo santykių etapuose, arba tęsiasi visą draudimo santykių laikotarpį. Nors nusikalstamų veikų realizavimo specifika priklauso nuo draudimo rūšies, apdraudžiančios “turtinius interesus”, galima išskirti pagrindinius tokių nusikaltimų padarymo būdus:

- melagingų duomenų pateikimas ar esminių aplinkybių nuslėpimas sudarant draudimo sutartį;
- įvykio klastojimas (inscenizavimas);
- melagingų duomenų apie įvykį, jo aplinkybes pateikimas draudimo įmonei, siekiant neteisėtai padidinti neva patirtos žalos dydį;
- draudimo sutarties sudarymas po pagal sutartį draudiminiu pripažįstamo įvykio.

13. Užsienio tyrinėtojų duomenimis (Lietuvoje tokio pobūdžio tyrimai iš viso nebuvo atliekami), nusikaltimai komercinio draudimo srityje yra vieni latentiškesniųjų, tačiau latentiškumo tyrimo metodai, grindžiami baudžiamųjų bylų analize, Lietuvoje negali būti taikomi dėl tokių bylų trūkumo. Šiame darbe pateikiami trys tyrimo metodai, kurių taikymas leistų gauti aptariamų veikų latentiškumo įverčius, neturint jokios reikšmingos informacijos, susijusios su baudžiamųjų bylų, iškeltų dėl šių nusikaltimų, nagrinėjimu. Tai – ekspertų vertinimo, dokumentų analizės bei statistinės analizės metodai. Kelių metodų taikymas tam pačiam tiriamam objektui ir gautų rezultatų palyginimas leistų daryti pakankamai pagrįstas išvadas apie nusikaltimų komercinio draudimo srityje paplitimą.

Darbe prieita išvados, kad tarpusavyje derinant aprašytus aptariamų nusikaltimų paplitimo tyrimo metodus, įmanoma įvertinti tokių nusikalstamų veikų latentškumą, tiesiogiai nesinaudojant baudžiamųjų bylų dėl nusikaltimų komercinio draudimo srityje duomenimis.

Ekspertų vertinimo metodą tikslinga naudoti siekiant nustatyti nusikaltimų draudimo srityje latentškumo įverčius, suformuluoti rekomendacijas tokių nusikaltimų prevencijai bei numatyti jų vystymosi tendencijas. Šis metodas labiausiai tinka nagrinėti nusikalstamų veikų komercinio draudimo srityje (ar atskirose draudimo rūšyse) tendencijas bei poveikio priemones, o ne vertinant tokio reiškinio paplitimą. Todėl ekspertų vertinimo metodas neturėtų būti taikomas izoliuotai nuo kitų pateiktų metodų.

Draudiminių įvykių administravimo bylų analizės metodas labiausiai tinka aptariamų nusikaltimų latentškumo įverčiams bei tokiais nusikaltimais padarytų nuostolių dydžiui nustatyti. Tačiau tokiu metodu gauti duomenys turėtų būti verifikuojami panaudojant ekspertų vertinimo metodą.

Statistinės analizės, pagrįstos apdraustų ir neapdraustų objektų patirtų įvykių dažnio tyrimu, metodas leidžia išvesti nusikalstamų veikų latentškumo įverčius derinant suvestinę baudžiamųjų bylų ir draudimo įmonėms pareikštų pretenzijų statistinę informaciją.

14. Apžvelgus literatūroje naudojamas prevencijos sąvokas, išskyrus jos požymius ir atsižvelgus į draudimo srities ypatumus, autorius siūlo nusikaltimų komercinio draudimo srityje prevenciją apibrėžti kaip veiklą, kuria siekiama išsiaiškinti ir šalinti (neutralizuoti) veiksnius, sąlygojančius nusikaltimus komercinio draudimo srityje, taip pat užkardinti šiuos nusikaltimus, t.y. neleisti padaryti ar pakartoti nusikalstamas veikas komercinio draudimo srityje bei atitinkamai paveikti asmenis, linkusius daryti nusikaltimus šioje srityje.

15. Darbe matematiškai pagrindžiamas nusikalstamų veikų komercinio draudimo srityje neišvengiamumas, konstatuojama, kad šimtu procentų visų nusikaltimų komercinio draudimo srityje atskleisti neįmanoma: ne visada įmanoma vienareikšmiškai įrodyti nusikaltimo faktą, be to, pats tyrimas gali būti brangesnis (tiek laiko, tiek kaštų atžvilgiu) už, pavyzdžiui, sutaupyta draudimo išmokų sumą. Kita vertus, jų hiperlatentškumas (nesant papildomų tyrimų) neleidžia skirti deramo dėmesio šiai problemai. Atsižvelgiant į nusikalstamumo komercinio draudimo srityje determinantes, šio neigiamo reiškinio paplitimą, dinamiką bei struktūrą, nusikalstamų veikų išraiškos formas, esamus resursus bei autoriaus praktinę patirtį, siūlomas nusikaltimų komercinio draudimo srityje prevencinių priemonių veiksmingumo didinimo priemonių rinkinys, kurį sudaro 4 tarpusavyje susiję, tačiau pakankamai savarankiški struktūriniai elementai:

15.1. Visuomenės švietimas. Šiam blokui priskirtinos tokios priemonės, kurios: skirtos minimizuoti visuomenės toleranciją nusikaltimams komercinio draudimo srityje; įtikina asmenis, linkusius daryti aptariamus veikas, kad taip elgtis neapsimoka; įtikina visuomenę, kad draudiminio

nusikalstamumo problematikai verta skirti dėmesio; skirtos tobulinti žinias ir įgūdžius tiriamos problemos klausimais (t.y. įvairūs mokymai).

15.2. Norminių aktų, skirtų nusikaltimų komercinio draudimo srityje tyrimo ir prevencinės veiklos reglamentavimui, tobulinimas. Sėkmingai draudiminių nusikaltimų tyrimo ir prevencinei veiklai labai svarbi įstatyminė bazė. Šiuo metu daugiausia remiamasi civilinės, darbo, o ne baudžiamosios teisės teikiama apsauga. Tai neatitinka aptariamų veikų pavojingumo laipsnio, jomis padaromos žalos masto. Atitinkamos BK normos tik iš dalies padeda spręsti šių nusikaltimų tyrimo ir prevencijos problemas. Todėl siūloma BK papildyti tokias tyčines veikas kriminalizuojančiomis normomis:

- pasinaudojimas draudimu nusikalstamai veikai užmaskuoti;
- vengimas mokėti draudimo išmoką;
- draudiminio įvykio klastojimas;
- žalos sveikatai ar gyvybei padarymas siekiant gauti draudimo išmoką;
- draudimo įmonės suklaidinimas siekiant neteisėtai pakeisti draudimo sutarties sąlygas.

Kita veiklos sritis – komercinio draudimo ir su juo susijusių santykius reglamentuojančių norminių aktų tobulinimas. Šiuo aspektu siūloma ir toliau nuosekliai įtvirtinti priemones, mažinančias draudėjų (draudimo išmokos gavėjų) viktimiškumo veiksmų įtaką. Siūloma Valstybinėje draudimo priežiūros tarnyboje įkurti draudėjų (draudimo išmokos gavėjų) nusiskundimų nagrinėjimo tarnybą, kuri nagrinėtų skundus dėl netinkamos draudimo įmonių ar jų partnerių veikos. Viena tokios tarnybos funkcijų, svarbi nagrinėjamai problemai, būtų gaunamų draudėjų (draudimo išmokos gavėjų) skundų analizė ir atvejų, keliančių įtarimų dėl draudimo įmonių ar jų partnerių veikos teisėtumo (ypač, jei gautas ne vienas, o keli nusiskundimai apie galimai nusikalstamą veiką), išskyrimas bei pranešimas apie juos atitinkamoms kompetentingoms institucijoms. Kartu su galimybe draudimo paslaugų vartotojams gauti visą reikiamą informaciją apie draudimo įmonę, draudimo sutarties bei draudimo išmokos apskaičiavimo ir mokėjimo sąlygas, žalų administravimo procedūras ir pan., tai padėtų efektyviau užkardinti aptariamus nusikaltimus prieš draudėjus (draudimo išmokos gavėjus).

Trečia veiklos sritis – tobulinimas norminių aktų, reglamentuojančių nusikaltimų komercinio draudimo srityje tyrimo ir prevencinės veiklos organizacinės sistemos struktūrą ir tarpusavio ryšius. Nusikaltimų draudimo srityje latentškumas iš dalies sąlygotas draudimo įmonių nesugebėjimo nustatyti (iškelti aikštėn) prieš jas vykdomų nusikalstamų veikų. Siekiant sumažinti nusikaltimų draudimo srityje paplitimą, siūloma nustatyti, kad draudimo įmonės privalo turėti atitinkamą organizacinę struktūrą (struktūrinį padalinį ar sutartis su nepriklausomais analogiškas funkcijas vykdančiais dariniais), kurios pagrindinis tikslas būtų nusikaltimų tyrimo ir prevencinė veikla. Siekiant draudimo įmonės veiklą tiriant įtartinas pretenzijas bei kitas nusikalstamas veikas draudimo srityje padaryti veiksmingesne, taip pat sumažinti teisėsaugos institucijų darbo krūvį,

siūloma įtvirtinti draudimo įmonių teisę naudoti detektyvų tarnybų taikomus metodus (pavyzdžiui, ieškant prarasto turto, be žinios dingusių asmenų, renkant informaciją apie įvykio aplinkybes, taip pat kitą reikšmingą informaciją apie tiriamą veiklą – apklausti reikiamus asmenis, apžiūrėti patalpas, pastatus, kitus objektus, naudoti audio- ir videoįrašus, kitas technines priemones). Siūloma asmenis, draudimo įmonėse vykdančius šias funkcijas, įteisinti pilnateisiais civilinio arba baudžiamojo proceso dalyviais, turinčiais atitinkamą procesinį statusą. Kita vertus, nusikaltimų kriminalistinis tyrimas yra išimtinė teisėsaugos institucijų kompetencija, todėl siekiant tokių tyrimų veiksmingumo (šių nusikaltimų realizavimo būdų specifika bei kėsinimosi sritis tiriant reikalauja specifinių žinių ir įgūdžių), siūloma Ekonominių nusikaltimų tyrimo tarnybos (ENTT) sudėtyje įkurti specializuotą nusikaltimų draudimo srityje tyrimo padalinį. Kita, nors mažiau efektyvi, alternatyva galėtų būti šių nusikaltimų tyrimo ir prevencinės veiklos metodinių priemonių padaliniams, *inter alia* tiriantiems ir aptariamus nusikaltimus, rengimas bei diegimas praktikoje. Siekiant užtikrinti kryptingą, organizuotą nusikaltimų draudimo srityje tyrimo ir prevencinę veiklą, siūloma įsteigti specializuotą koordinuojančią instituciją, kurios reikalingumą lemia poreikis užtikrinti valstybės nustatytų reikalavimų vykdymą, optimalų draudimo įmonių ir teisėsaugos institucijų bendradarbiavimą bei aptariamų nusikaltimų tyrimo ir prevencinės veiklos koordinavimą.

15.3. Platesnis informacinių technologijų (IT) panaudojimas. Galima išskirti kelias sritis, susijusias su IT: geresnis IT galimybių išnaudojimas, t.y. išsami visų esminių duomenų, esančių prašymuose sudaryti draudimo sutartis, draudimo liudijimuose ir jų prieduose, draudiminių įvykių administravimo bylose, apskaita duomenų bazėje bei automatizuotų aptariamų nusikaltimų “atpažinimo” sistemų įdiegimas; papildoma finansinių operacijų apsauga; vieningos komercinio draudimo rinkos duomenų bazės sukūrimas ir naudojimas.

15.4. Nusikaltimų komercinio draudimo srityje tyrimo ir prevencinei veiklai skirtos struktūrinės-organizacinės priemonės. Siekiant šių nusikaltimų tyrimo ir užkardymo veiklos efektyvumo, būtinos visų turinčių ar galinčių turėti įtakos šių nusikalstamų veikų skaičiui mažinti subjektų kooperuotos pastangos valstybės mastu. Pastarųjų tarpe vertėtų išskirti:

- nusikaltimų tyrimo ir prevencijos padalinius draudimo įmonėse. Siūlomą trijų padalinių (nusikaltimų draudimo srityje tyrimo, vindikacijos ir imuniteto bei analizės ir mokymų tarnybos) struktūrą lemia asmenų, galinčių padaryti nusikaltimus draudimo srityje, ratas (draudimo įmonės darbuotojai, draudėjai (draudimo išmokos gavėjai), tretieji asmenys), draudimo veiklos specifika, aptariamų nusikalstamų veikų realizavimo būdai, jų nuolatinis kitimas bei valstybės interesas mažinti šių nusikaltimų paplitimą;
- specializuotas teisėsaugos institucijas. Ekonominio pobūdžio nusikaltimų dominavimas nagrinėjamoje srityje leidžia teigti, kad pagrindinė aptariamų nusikalstamų veikų kriminalistinio tyrimo našta tenka ENTT. Profesionalus pareigūnas giliau suvokia nuo nusikalstamų kėsinimusi saugomos ekonominės veiklos esmę, turi specialių žinių bei

patirtį tiriant tokio pobūdžio nusikaltimus. Atsižvelgiant į draudimo specifiką, tai ypač svarbu, siekiant sėkmingai iširti šio pobūdžio nusikalstamas veikas. Todėl tobulinant teisėsauginės veiklos valdymo procesą komercinio draudimo srityje, siūloma keisti šios tarnybos struktūrą ir ENTТ sudėtyje įkurti specializuotą padalinį, turintį išimtinę kompetenciją tirti nusikaltimus draudimo srityje;

- specializuotą koordinuojančią instituciją, kuri koordinuotų tiek privačių, tiek valstybinių institucijų pastangas aptariamų nusikaltimų tyrimo ir prevencijos veikloje bei atliktų tokias pagrindines funkcijas:
 - užtikrintų optimalų draudimo įmonių ir specializuotų teisėsaugos institucijų bendradarbiavimą;
 - būtų atsakinga už valstybinę nusikaltimų draudimo srityje prevencijos strategiją;
 - rengtų ir diegtų šių nusikaltimų tyrimo metodines priemones draudimo įmonių ir teisėsaugos institucijų padaliniams, tiriantiems nusikalstamas veikas komercinio draudimo srityje;
 - tobulintų IT priemones, skirtas aptariamų nusikaltimų tyrimui bei prevencijai;
 - organizuotų mokymus, kurių metu būtų nagrinėjami tiek teoriniai, tiek praktiniai nusikalstamų veikų komercinio draudimo srityje tyrimo bei užkardymo aspektai;
 - būtų atsakinga už ilgalaikės nacionalinės visuomenės švietimo kampanijos įgyvendinimą;
 - prižiūrėtų, kaip laikomasi valstybės nustatytų reikalavimų, įskaitant ir draudimo įmonių atitinkamų padalinių veiklos kontrolę.

CRIMINAL OFFENCES IN THE COMMERCIAL INSURANCE (CRIMINOLOGICAL ANALYSIS)

Summary of the doctoral thesis

After Lithuania had regained its independence, there emerged a need to develop and improve the traditional economy management tools. One of the tools became commercial insurance the purpose whereof was to protect material interests of private and legal persons. Due to specific nature of the relationship in commercial insurance (it is based on mutual trust; criminal acts and related outcome can be easily transformed so as it looks completely legal; the risk when discovering such acts is minimum, and punishment when discovered is extremely modest; persons who commit criminal acts are tolerated by the society), criminal offence in insurance is an attractive way to obtain financial benefit. Taking into account the growing input of commercial insurance into the national economy, the frequency of crimes in this field starts to put a real threat both to economic safety of the state and to law enforcement.

The *object* of the thesis is the relationship evolving in commercial insurance and the related legal basis. The study is limited to commercial, i.e. life and non-life, insurance relationship. The operations of the state social insurance are excluded. The *subject matter* of the research is criminal offences in the commercial insurance, ways to investigate its latency, factors which serve as a basis for criminalization of commercial insurance, directions of insurance crimes prevention and the set of preventive measures. The *objective* of the thesis was on the basis of performed criminological research to reveal the peculiar features of criminal offences in the commercial insurance taking into account influence of factors which criminalize the field, anticipate directions of prevention and a concrete set of preventive measures to be followed. In seeking to achieve the objective of the study, the following *tasks* are being pursued: *firstly*, reveal the development of commercial insurance between 1990-2002 in Lithuania; *secondly*, reveal the notion of commercial insurance and its functions, as well as its importance in respect of economy development and social stability; *thirdly*, reveal the specific features of legal regulations attaching to the relationship in commercial insurance; *fourthly*, formulate the definition of criminal offences in the commercial insurance, analyze the crimes from legal-criminal and criminological angles and to demonstrate the interdependence thereof; *fifthly*, develop specific methods to be employed while investigating latency of crimes committed in commercial insurance; *sixthly*, pinpoint the factors which criminalize the field of commercial insurance and to throw some light on negative social consequences caused as a result of the committed crimes; *finally*, to formulate the definition of

prevention against criminal offences in commercial insurance, work out the main preventive directions, and to offer the set of the preventive measures.

The *novelty* of the study can be motivated by the facts that it for the first time in Lithuania: *firstly*, analyses the institute of commercial insurance as an object for criminal offence; *secondly*, defines the meaning of criminal offence in commercial insurance and outlines the range of acts which should be perceived as criminal offences in the commercial insurance; *thirdly*, analyzes the crimes from legal-criminal and criminological angles and demonstrates the interdependence thereof; *fourthly*, reveals the factors which criminalize the field of commercial insurance and throws some light on negative social consequences caused as a result of the committed crimes; *fifthly*, presents specific methods to be employed while investigating latency of crimes committed in commercial insurance; *finally*, formulates the definition of prevention against criminal offence in commercial insurance, works out the main preventive directions, and offers the set of preventive measures. Having analyzed and synthesized practical experience accumulated by foreign states both in investigation and preventive areas of the matter and substantial amount of academic sources, guidelines of preventive actions to be employed throughout the state were developed, the sequence of implementation thereof established, and responsible subjects specified. Implementation of the preventive provisions would allow not only for better protection of material interests of subjects in the commercial insurance relationship, but also for prevention of other criminal activity (especially organized crime) by terminating “sponsorship” provided by insurance companies for criminal formations involved into illegal operations. This would make the insurance market more accessible to users of insurance services and would ensure better protection of their legal interests. Methods of investigation of latent crimes in commercial insurance outlined in the thesis could be employed when endeavoring to define practically proliferation of criminal offences (or their certain types) and to assess damage occurred thereof. Moreover, the methods could also be used as an analytical tool for evaluation of results achieved when implementing the preventive measures.

The first part of the thesis, “*Commercial Insurance and its Development in Lithuania*”, briefly focuses on various concepts explaining the nature of commercial insurance and definitions of commercial insurance elaborated by foreign and Lithuanian authors. On the basis of this analysis, main features characteristic of commercial insurance are singled out and notion of commercial insurance formulated by the author of the thesis is presented. The essence of commercial insurance is revealed via its functions the content whereof determines the importance of insurance to economy development and social stability of the state. The thesis shortly overlooks specific features of insurance development trends in Lithuania in 1990-2002. Insurance legal bases are analyzed – laws and other legal acts enacted to regulate insurance business in Lithuania and European Union. In order to demonstrate principles of insurance system’s functioning and the interrelation between its constituting components, the author aims at discussing in detail the legal status of insurance

companies and insurance intermediaries, the legal position of parties in the insurance contract, and capacity of insurance supervisory institutions. The thesis reveals peculiarities of legal control which influences proliferation of crimes within the field of insurance, its dynamics and structure.

The second part of the thesis, “*Criminal Offences in the Commercial Insurance*”, having analyzed and critically evaluated criteria used by foreign scholars as a basis for acts’ attribution to the group of criminal offences committed in commercial insurance (the author failed to find Lithuanian publications on this particular topic), presents the notion of crimes committed in commercial insurance which in its turn assists in formulation of the notion depicting the complex of criminal acts related to commercial insurance, as well as includes a brief description thereof, to the greater extent focusing on insurance fraud, which is considered the most widespread criminal offence commercial insurance suffers from, and on its legal-criminal law characterization. Great attention is given to criminological analysis of insurance criminality factors, to evaluation of damage caused therefrom, and to solving the problem of latency – the typical feature of crimes related to commercial insurance. The author presents three methods for designation of the latency. Criminological classification of insurance-related crimes is discussed and grouping of criminal acts based on the performing subjects, the aggrieved parties, means of commitment, the moment of commitment in the context of the overall insurance process, peculiar features of implementation in various lines of insurance, and the extent of malice is presented. Persons who tend to commit crimes in commercial insurance are being defined seeking to establish a certain typology thereof. Moreover, sufficient focus is granted to analysis of factors which criminalize the field of commercial insurance.

The third part of the thesis, “*Prevention of Criminal Offences in Commercial Insurance*”, is devoted to description of preventive system projected towards preemption of crimes in commercial insurance. Inevitability of insurance-related crimes is based on mathematical calculations, and the conclusion is made that it is impossible to expose all the committed crimes by 100 per cent. The author presents measures of prevention and the content thereof which could be applied in respect of certain discussed crimes and draws a definition of crime prevention in commercial insurance. As Lithuania does not have any special state-applied prevention programs (as well as is deprived of sufficient scholars’ attention to the matter in question), the author, taking into account the situation, carried out two surveys, where he discussed the initiatives demonstrated by insurance companies on their own disposition. The results showed that the level of criminal offences in commercial insurance is fairly high (e.g. every eighth claimant attempts at fraud), and insurance companies do not put enough efforts to detect (evaluated as “satisfactory” by experts) and to prevent (evaluated as “insufficient” by experts) the criminal activity. The paper also discusses prevention directions designed so as to match interests of participants in the insurance system, the uniform application of the system, and possibilities of its timely implementation. Organizational issues related to the

implementation of the system and opportunities of improvement thereof are discussed. Institutions which could be subjects to implementation of the system are identified, as well as possibilities to apply the system both to the extent of the state and to insurance companies and their customers are analyzed taking into account the necessity in terms of time.

Final part of the study contains *conclusions*, the main of which are: *first*, the main functions of commercial insurance are: compensation of losses incurred due to the impact of unexpected, negative causes; saving the funds of state consolidated budget (by decreasing the budget expenses that would be needed to compensate the losses); investment of temporarily free funds into country economy; implementation of preventive means intended for prevention or minimization of the consequences of certain events; saving of private entities' money, herewith – protection of the main material interests with the help of endowment life assurance; *second*, insurance crime issue is not only insurers' problem, whereas it determines increase of social tension and impedes economic development; *third*, with the growth of commercial insurance market this negative phenomenon also spreads; *fourth*, latency of commercial insurance crimes is very high – registered crimes make several percentage points among all such type crimes; *fifth*, the main factors influencing commercial insurance crimes are as follows: significant funds are accumulated in insurance market; possibility to present the criminal actions as if legal; usage of core insurance principles, i.e. trust and honesty, for criminal purpose; specifics of services rendered by insurance companies; data reliability problem; impact of competition in commercial insurance market; low insurance culture; insufficiently acknowledged volume of crimes in commercial insurance; insufficient attention from legal bodies towards crimes in the commercial insurance; availability of means to perform a crime in commercial insurance; long-term aspect of commercial insurance relations; possibility to improve financial status by performing a criminal offence in commercial insurance; society tolerance as regards crimes in commercial insurance area; *sixth*, analysis of factors motivating for a crime in commercial insurance area says that such crimes are usually made because of greediness and a wish to profit by the occasion, i.e. seeking for financial benefit; *seventh*, subjects of criminal offences in the commercial insurance could be named as insurance (reinsurance) companies, insureds (beneficiaries), and the third parties, whereas the aggrieved parties would be participants of insurance relations, third parties, and the state.

On the basis of conclusions drawn, considering the factors influencing crime rate in commercial insurance market, spread of criminal actions in this area, its dynamics and structure, forms of criminal actions appearing in insurance area, resources and know-how available, the author *suggests* a set of tools to increase efficiency of preventive means used in commercial insurance area, consisting of four inter-related and at the same time independent structural elements: *first*, social education (means to decrease social tolerance as regards crimes in commercial insurance area; persuasion of persons apt to perform such crimes that it is not worth it, as well as

persuasion of society that more attention should be drawn to insurance crime issue; means to improve the know-how and skills in respect of the problem discussed); *second*, improvement of legal acts governing investigation and prevention of commercial insurance crimes (acknowledging certain actions as crimes; improvement of legal acts governing insurance relations and organizational structures responsible for investigation and prevention of such crimes); *third*, more efficient use of information technologies (better usage of technological possibilities; implementation of automated “detection” systems as regards the crimes discussed; additional protection of financial operations; development and usage of united commercial insurance market database); *fourth*, structural-organizational means intended for investigation and prevention of commercial insurance crimes, by drawing special attention to the subjects having impact or being able to influence the volume of such criminal actions: it is suggested to establish the units in charge of insurance crimes investigation and prevention in insurance companies; to specialize legal institutions; to establish a specialized coordinating institution that would coordinate both private, and state institutions’ efforts in investigation and prevention of crimes in commercial insurance area.

AUTORIAUS MOKSLINĖS PUBLIKACIJOS

DISERTACIJOS TEMA

1. T. Rudzkis, A. Panomariovas. Sukčiavimo draudimo sferoje kriminologinio paplitimo tyrimo teorinio modelio prielaidos // Jurisprudencija. 2002, Nr. 30(22) (priimta spaudai).
2. T. Rudzkis. Sukčiavimo draudimo sferoje būdų kriminologinė analizė // Jurisprudencija. 2001, Nr. 20(12). P. 68 – 73.

KITOS PUBLIKACIJOS

1. A. Panomariovas, T. Rudzkis. Baudžiamojo proceso ir operatyvinės veiklos sąveika // Jurisprudencija. 2000, Nr. 17(9). P. 117 – 123.
2. T. Rudzkis, R. Uscila, S. Starkus. Kriminologinių tyrimų metodika: metodinis leidinys. Vilnius: Lietuvos teisės akademijos leidybos centras, 2000.
3. T. Rudzkis, A. Panomariovas. Privalomasis civilinės atsakomybės draudimas: prabanga ar būtinybė? // Justitia. 2000, Nr. 1. P. 32 – 34.
4. А. Паномарева, Т. Рудзкис. Некоторые проблемы регламентации тайн в правовых актах Литовской Республики // Вестник ЛИВД МВД Украины. 1999, Ч. 1. С. 56 – 67.
5. A. Panomariovas, T. Rudzkis. Ar pakankamas paslapčių reglamentavimas Lietuvos Respublikos teisės aktuose? // Justitia. 1999, Nr. 2. P. 6 – 11.